

*Людмила ЛИПОВА, Михайло ВОЙЦЕХІВСЬКИЙ,
Віктор МАЛИШЕВ, Поліна ЗАМАСКІНА*

Співпраця в системі «Школа – ВНЗ» як необхід- на умова неперервної освіти

Одним з важливих педагогічних аспектів підготовки молоді до життєдіяльності в умовах ринкової економіки є взаємодія загальної і професійної освіти в єдиній системі неперервної освіти. Відображенням такої взаємодії є наскрізні особистісно орієнтовані навчальні плани і програми, складені на основі стратифікації, тобто розподілу за вертикалью освітньої системи, її мети, з поступовим ускладненням змісту, удосконаленням методів та оптимі-

зацією умов навчальної діяльності. У цьому контексті гуманізація системи освіти передбачає розвиток диференційованого за рівнями (як горизонтальними серед однокласників, так і вертикальними для різних вікових груп) і напрямами навчання відповідно до особистих і суспільних інтересів [4].

Сучасна освіта має стати таким соціальним інститутом, який надавав би людині різноманітні освітні послуги, давав можливість навчатися неперервно, здобути післявузівську і додаткову освіту, адже освіченість і духовна культура – запорука майбутнього розвитку людства. Для цього необхідно,

шоб кожна людина мала змогу побудувати таку освітню траєкторію, яка найповніше відповідала б її освітнім і професійним здібностям. Тому актуальною стає проблема пошуку такої організаційної структури освітньої системи, яка б забезпечила перехід від принципу «Освіта на все життя» до принципу «Освіта упродовж усього життя» (1, с. 6).

Звідси виникає потреба в об'єднанні зусиль середньої і вищої школи для розробки та реалізації освітньо-професійних програм, розвитку академічної мобільності, залучення в школу науковців, для створення національних і регіональних банків наукової і навчально-методичної інформації, забезпечення доступу до світових телекомунікаційних і комп'ютерних мереж.

На думку П. М. Таланчука, важливим напрямом реформування освіти є також створення навчальних закладів (комплексів), в яких виховання і навчання проводиться від дитячого садка до магістратури за індивідуальними наскрізними планами і програмами навчання виховання. Адже відомо, яких прикроців зазнає дитина в процесі навчання, якщо не враховуються її природні можливості, якщо її нав'язують глибоке вивчення тих предметів, які не відповідають її нахилам і ніколи не прислужаться їй у житті. Якщо ж припустити, що ми перейшли до роботи за схемою наскрізного виховання та навчання від дитсадка до післядипломної освіти, то програма розвитку має бути індивідуальною від народження до зрілого віку. Ще в садку зусиллями вихователя, лікаря й психолога складається така загальнорозвивальна програма, за якою дитину готують до школи, а в школі на основі здобутих досягнень, розробляється програма подальшого розвитку дитини. Програма має бути такою, щоб дитина не перевантажувалась і байдиків не била, і цікавості до наук не втрачала (1, с. 8).

Такий диференційований підхід з елементами індивідуалізованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ) має бути об'єктивним. Адже на науковій основі (з участю психологів, фізіологів, педагогів) буде визначено, який фах можна порадити дитині для вибору, у який вищий навчальний заклад (ВНЗ) її вступати. У свою чергу вища школа має організувати навчання студентів за індивідуальними програмами на основі новітніх технологій, що дає змогу значною мірою розкрити інтелектуальний потенціаложної людини. Таке навчання від колиски до закінчення працездатного періоду є ядром світової системи освіти, і створювати її в Україні необхідно вже сьогодні.

Оскільки розвиток особистості є головною передумовою подальшого розвитку суспільства, він виявляється основним показником прогресу. Тому пріоритетними в ХХІ ст. стають наука як сфера, що продукує нові знання, і освіта як сфера, що олюднює знання і насамперед забезпечує індивідуальний розвиток людини.

Освітній, науковий потенціал України повністю відповідає світовим стандартам, що наведені у висновках доповіді Міжнародної комісії з освіти ХХІ ст. «Освіта: прихований скарб», поданої ЮНЕСКО. Основна ідея доповіді – ідея випереджаючої освіти, підвищення інтелектуального потенціалу нації. Суспільство, яке у своєму розвиткові ґрунтуються на знаннях, має добре перспективи. Адже якість життя випливає із рівня освіченості громадян і потребує у безпосередній залежності від нього. Цей рівень освіченості і компетентності набувається не в інституті, а формується ще в школі (1, с. 8–12).

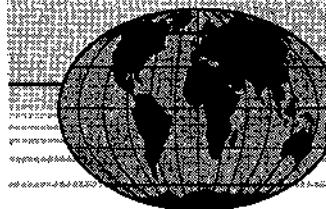
Тому, щоб полегшити самовизначення випускників ЗНЗ, для читання окремих спецкурсів у школі залучають викладачів ВНЗ. Так, в університеті

«Україна» педагогічне навantаження викладачів не обмежується лише аудиторними годинами, вони мають активно проводити профорієнтаційну роботу в школах, ліцеях, гімназіях, серед батьківського активу, відшукувати нові форми і методи профорієнтаційної роботи, агітуючи здобувати в університеті «Україна» одну з 46 спеціальностей різного освітньо-кваліфікаційного рівня (2, с. 2–5).

У свою чергу університет також залишає за контрактом для читання деяких актуальних наукових тем і курсів відомих учених, практиків з наукових установ, фірм, шкіл (учителів-методистів). Це значно підвищує ефективність пізнавального процесу, сприяє розвитку індивідуальних наукових інтересів студентів з окремих галузей науки, підвищенню компетентності. Спільним для середньої і вищої школи є розробка методичного забезпечення такого рівня, який стає організуючим чинником пізнавального процесу, а це, в свою чергу, значно посилює мотиваційну функцію суб'єкта навчання, спрямовує його до самостійного пошуку знань (як відомо, знання, здобуті самостійно, є глибшими й міцнішими).

Реалізація цілей неперервної освіти пов'язана із завданнями індивідуально-значущої професіоналізації навчання на етапі завершення середньої школи. Метою профільного навчання є не підготовка до конкретної професії чи спеціальності, а створення умов для повноцінної загальної освіти відповідно до індивідуальних потреб і можливостей учнів, професійного самовизначення і забезпечення готовності переходу до професійного навчання в системі неперервної освіти.

За своїми цілями і структурою профільна освіта займає проміжне місце між загальною і професійною. Намагання одночасно реалізувати цілі і завдання загальної і професійної освіти призводять до пригнічення і від-

торгнення однієї з них. Під час переходу від загальної до професійної освіти відбувається зміна пріоритетів, висуваються на передові позиції цілі і завдання спеціальної освіти і поступово скороочуються елементи загальної. Співвідношення загальних і спеціальних компонентів професійної підготовки школярів визначається цілями і завданнями етапу навчання. Збільшення з віком учнів спеціальних розділів навчання – характерна особливість цього етапу. Зміна домінант компонентів загальної і професійної освіти передбачає зміну ієархії цілей і завдань і, як наслідок, системи освіти.

Профільна освіта охоплює дві групи цілей і завдань. Перша пов'язана з розв'язанням культуроідповідних загальноосвітніх питань навчання, з розвитком і підготовкою молоді до життя у суспільстві і довкіллі. Друга спрямована на створення основ неперервної професійної підготовки школярів. Профільне навчання має не стільки підготувати учнів до вступу у ВНЗ, скільки забезпечити готовність до продовження навчання в системі професійної освіти. У такому разі профільне навчання має стати реальним чинником самовизначення і підготовки до здобування професії за умови, якщо воно буде пов'язане з практичною, професійно значущою діяльністю (4).

Профільне навчання у старших класах є продовженням і розвитком системи варіативної підготовки на попередніх етапах навчання. Вибір у 10 класі певного профілю передбачає додаткову підготовку в основній школі. Цей етап допрофільної підготовки не менш важливий, ніж етап профільного навчання, адже допомагає визначитись з вибором профільних предметів. Легше визначитись з таким вибором учням мультипрофільного закладу (ліцею, гімназії), де вибір профілів ширший ніж у школі. Такі заклади мають додатковий ресурс впливу на осо-

бистість учня з метою його професійного самовизначення і підготовки до навчання у ВНЗ. Розрив між науковою діяльністю і навчальним шкільним процесом змушує шукати освітні технології для раннього залучення молоді до науково-дослідної діяльності (3, с. 10–12).

Для досягнення наступності в системі «школа – ВНЗ», на нашу думку, необхідно використовувати потенціал ВНЗ, активізувати творчі та інтелектуальні можливості учнів, надаючи їм професійну спрямованість та з'ясовувати тематику й обсяг за своєю додаткової інформації (за рахунок спецкурсів і факультативів), необхідної для вступу в обраний ВНЗ.

Гнучку систему профільного навчання забезпечує різноманітна комбінація навчальних предметів і курсів за вибором: базові – обов'язкові, інваріантні – спрямовані на завершення загальноосвітньої підготовки, профільні розширеного змісту – спрямовані на підготовку випускників до наступної професійної освіти і елективні – «підтримують» профільні предмети на високому рівні, або слугують внутрішньопрофільній спеціалізації навчання і побудові індивідуальних освітніх траєкторій. Співпраця ліцеїв і гімназій з ВНЗ полягає, зокрема, в тому, що викладачі відповідних ВНЗ розробляють завдання для вступних іспитів до ліцею чи гімназії, складають програми елективних курсів (і частково профільних предметів) і зазвичай самі викладають їх. При цьому старшокласники здобувають з обраного профілю глибокі й різнобічні знання, міцні практичні навички, що полегшує їм підготовку до незалежного тестування та вступу до обраного ВНЗ. Тобто між школою і ВНЗ здійснюється співробітництво, відоме в світі як cooperative learning (кооперативне навчання). Спільна робота шкільного педагогічного колективу і ВНЗ проводиться в таких напрямах: а) реалізація

програми «Мій науковий дебют» (підготовка наукових праць МАН на базі університету «Україна», тобто залучення старшокласників до науково-дослідної роботи, науково-технічної творчості з урахуванням індивідуальних нахилів); б) реалізація програми «Інтелект» (діяльність гімназії з підготовки обдарованих дітей); в) реалізація програми «Моя майбутня професія», розробленої разом з університетом (кафедрою психології) та Центром зайнятості населення; г) впровадження виховних програм «Я-лідер», «Позитивна «Я-концепція» з метою виявлення комунікативних та управлінських якостей на основі громадянського духовно-морального та патріотичного становлення особистості.

Важливим у роботі гімназії і ВНЗ-партнерів є використання і оновлення технологій навчання. Зокрема, переважають діалогові форми спілкування в процесі навчання, широко використовуються в освітньому процесі проектна діяльність учнів і студентів, елементи дослідницьких умінь і навичок, підвищується рівень самостійності в навчальній діяльності (самостійного пошуку інформації), критичного мислення, що є особливо важливими навичками в навчанні упродовж усього життя.

На базі університету учні відвідують спецкурси, пов'язані з виконанням практикумів, проводять науково-дослідну роботу, займаються науково-технічною творчістю та іншими видами творчої діяльності (робота в архівах, бібліотеках, поетичних та інших творчих студіях тощо) відповідно до їх індивідуальних якостей і нахилів. При Київському університеті імені Бориса Грінченка старшокласники відвідують заняття для обдарованих дітей у відповідних групах за напрямами навчальних предметів і з урахуванням їх інтересів. Учні, що мають спеціальні обдаровання (музичні, художньо ми-

стецькі тощо) займаються у відповідних студіях закладів додаткової освіти (художніх і музичних школах, палацах культури тощо).

Тривалий моніторинг шкільних психологів, класних керівників, учителів-предметників за результатами співпраці в системі «школа – ВНЗ» засвідчив зміну мотивації до навчання та зміну прагнень учнів. В учнів помітно сформувались творча самостійність і критичність мислення, розвинулись дослідницькі уміння. Вони за власною ініціативою відшукують додаткову навчальну інформацію. У диспутах використовують способи прогнозування, аргументування. Спостерігалася також поява рис ініціативної особистості, що здатна орієнтуватись у життєвих ситуаціях, навчилась приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність, адаптуватись до умов соціуму.

Ми пов’язуємо такі успіхи із взаємодією середніх і вищих навчальних закладів. За умови їх співпраці методична робота являє собою цілісну систему взаємопов’язаних дій, засобів, що спрямовані на всебічне підвищення кваліфікації і майстерності кожного вчителя і викладача ВНЗ. Крім консультацій, шкільні вчителі здобувають в університетах фахову післядипломну освіту. А викладачі ВНЗ у свою чергу в загальноосвітніх навчальних закладах проводять профорієнтаційну роботу на тему «Профільне навчання як передпрофесійна освіта» та експериментують нові навчальні технології, наприклад «Проектний метод навчання з використанням персонального комп’ютера». Партнерство ЗНЗ і ВНЗ, взаємопроникнення їх технологій навчання – одна з перспективних форм створення єдиного освітнього простору, що спрацьовує на диференційовану неперервну освіту не лише для тих, хто навчається, а й для тих, хто навчає. Створюється єдина освітня шкала цінностей.

Отже реалізація концепції профільного навчання можлива лише як результат взаємодії з ВНЗ, якщо школяр хоче здобути вищу освіту. У такому разі довузівська підготовка є науково-орієнтованою (3, с. 12). Учні стають краще підготовленими до навчання і наукової роботи порівняно з тими, хто не пройшов такої підготовки. Самовизначення відбувається впевненіше і безпомилково відносно обраного фаху. У системі неперервної диференційованої за фаховими напрямами освіти при ранньому «зануренні» учнів в університетську атмосферу навчання їм вдається уникнути вибору професії за помилковими мотивами. При цьому такі випускники легше адаптуються до студентського способу життя.

До речі, 17,6 % випускників гімназії № 290 м. Києва обрали педагогічну професію. Це робить честь учителям гімназії і свідчить про досить високу оцінку їх роботи учнями, а те, що 100 % випускників вступили до ВНЗ (з них 60 % на бюджетній основі) є показником високої результативності процесу навчання в гімназії і цілеспрямованої роботи з профорієнтацією учнів. Тривалий моніторинг за долею випускників свідчить, що 96 % з них після закінчення ВНЗ працевлаштовані за спеціальністю.

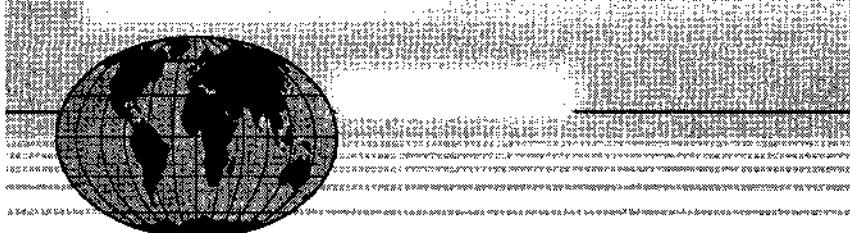
На перший погляд здається, що діяльність в системі «школа – ВНЗ» стосується переважно старших класів середньої школи. Проте без надежної роботи вчителів і учнів на підготовчому етапі (1–7 кл.), етапі допрофільної підготовки (8–9 кл.) з вибору спочатку профілю навчання, ефективне профільне навчання у старших класах (10–12 кл.) було б неможливим. Тому на підготовчому етапі організовуються короткострокові предметні курси за вибором з метою зацікавлення учнів предметом чи предметами, до яких лежить душа.

Школа не має тиснути на учнів, а створити умови для віль-

ного виявлення їхніх інтересів, нахилів, бажань, мотивів. На етапі допрофільної підготовки головне завдання – допомогти дитині у виборі профілю навчання.

З цією метою в гімназії проводиться системна робота, спрямована на полегшення свідомого професійного самовизначення учнів протягом усього періоду навчання. Наприклад, у молодших класах учні розмальовували картинки на тему «Усі професії важливі» із зображенням лікарів, учителів, трактористів, тобто людей різних професій. У середніх класах учні заповнювали словники професій, де описували характер діяльності людей певних спеціальностей. На етапі допрофільної підготовки вони оформляли «портфоліо» навчальних досягнень учня, відвідували секції, гуртки, студії не лише в гімназії, а й у закладах додаткової освіти. Дев’ятикласників заличували до виконання нескладних проектних робіт, вони брали участь у наукових фольклорних і географічних експедиціях. Подібні заходи допомагали визначити напрям професійних і галузь наукових інтересів, відбувалось «прицілювання» учнів до певної професії. Крім предметних курсів за вибором, учням пропонувались ще й орієнтуванальні курси, тобто з орієнтацією на конкретні професії. Заняття проводили в основному батьки – фахівці різних кваліфікацій, які розповідали про переваги і недоліки певних професій, романтику і трудові будні представників цих професій, про поняття «профнепридатність» тощо.

Гордістю гімназії стало створення кабінету допрофільної підготовки, профільного навчання і профорієнтації (надалі – шкільний центр), який став справжнім центром професійного самовизначення учнів. Потреба у його створенні була зумовлена тим, що 11 % випускників основної школи і 25 % – се-

редньої мають чітке уявлення про професії і спеціальності, яких вони хотіли б набути, знають навчальні заклади, де здійснюють підготовку таких фахівців. Решта випускників погано або зовсім не орієнтується у виборі професії.

У створеному шкільному центрі чергають психологи і вчителі для надання консультивної допомоги учням і батькам, він став необхідною умовою успішного професійного самовизначення учнів.

Крім угод про співпрацю з вищими закладами освіти, було укладено договір з районним Центром зайнятості населення, який надав інформацію про професії, що користуються попитом на регіональному ринку праці, а також допоміг у створенні стендів профорієнтаційного характеру та в розміщенні відповідної інформації в комп'ютері, щоб батьки могли дістати інформацію про професії, відповідні заклади освіти, про вимоги до претендентів на професію.

Робота в шкільному центрі проводиться за такими етапами: пропедевтичний (підготовчий) – 1–7 кл., допрофільна підготовка – 8–9 кл., профільне навчання – 10–12 кл. і постшкільний – 1–2 роки після закінчення школи відслідковується професійна доля випускників гімназії і робляться відповідні висновки щодо подальшої профорієнтаційної роботи і взаємодії з ВНЗ.

На основі тривалого моніторингу учнів основної школи поділили на групи за інтересами за предметом праці (за Є. Клімовим): «людина–людина», «людина–техніка», «людина–природа», «людина–знакова система», «людина–художній образ». При цьому школярі дізнавалися не лише про професії, а й про спрямування професійної діяльності, риси чи якості характеру, необхідні претенденту на професію, щоб учні могли корегувати свої риси характеру чи обирати інший напрям

діяльності. Для цього всі учні проходили психологочне тестування з метою виявлення домінуючого професійного інтересу, їм надавались консультації щодо якостей характеру, темпераменту, особливостей розумової діяльності певних професій.

Визначення напряму професійного інтересу в основній школі сприяло вибору профілю навчання, а в старших класах – у професійному самовизначені випускників гімназії. На одному з стендів наводилась застережна інформація про типові помилки у виборі професії: а) врахування лише переваг професії; б) помилкове уявлення про зміст деяких професій (наприклад, дехто з учнів вважає, що кінолог – працівник кіноіндустрії); в) вступ до ВНЗ за компанію; г) ототожнення улюбленого предмета з професією; г) хибне уявлення про творчі професії – немає «нетворчих» професій, є нетворче ставлення до роботи; д) помилкове уявлення про престижність професії тощо.

Доробком психологічної служби гімназії та психологів–науковців університету «Україна» і Київського університету імені Бориса Грінченка стала підготовка стендів, що висвітлюють зв’язок деяких типів професій з особливостями мисленнєвої діяльності особистості (за Н. Херманном). Інформація, що наводиться на ньому (і в комп’ютері) допомагає учням порівняти особливості свого мислення з вимогами бажаної професії.

Відбувається плідна співпраця гімназії не тільки з різними ВНЗ, а й із закладами додаткової освіти: центрами культури і дозвілля, станціями (технічної творчості, юних натуралістів та екологів), що також сприяє професійному самовизначенню гімназистів. Спільними зусиллями гімназії і ВНЗ проводяться тижні профорієнтації, екскурсії, презентації нових професій (дизайнер, візажист), конкурси (наприклад, кухарів) тощо. Ре-

зультати співпраці відображаються в альбомах, відеоматеріалах, виробах, розміщених на видноті у шкільному центрі. Для старшокласників виготовлено стенд, на якому зазначено всі напрями профільного навчання та профільні предмети, кількість годин, що відводиться на кожний профільний предмет, щоб учні знали, яким предметам потрібно надавати перевагу в обраному профілі. Зазначено також тематику всіх спецкурсів, які функціонують як у гімназії, так і на базі відповідних кафедр університетів.

Отже, для успішної профорієнтаційної роботи та професійного самовизначення учнів необхідна системна робота, починаючи з початкової школи. Необхідно умовою успіху в цьому є тісне партнерство з ВНЗ. Крім того, зважаючи на швидку зміну наукової та професійної інформації, необхідно виробляти в учнів потребу в самостійному оволодінні інформацією для професійного вдосконалення протягом усього активного і творчого життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Майбутнє за нами / Ред.-упоряд. В. О. Карпенко – К.: Ун-т «Україна», 2008. – 256 с.
2. Р о м а н е н к о Л. Ф. З висот досягнутого – до нових звершень / Л. Ф. Романенко // Університет «Україна». – 2008. – № 8-9. – С. 2–5.
3. Р у х л е н к о Н. М. Взаимодействие многопрофильного лицея и вуза – основы повышения качества и результативности образовательного процесса / Н. М. Рухленко // Профильная школа. – 2009. – № 1. – С. 10–12.
4. С е р е б р е н н и к о в Л. Н. Содержание профильного обучения школьников / Л. Н. Серебренников // www.yspu.yar.ru/vestnik/uchenue_praktikam/22_5/